

N:o 6.

Ank. till Riksd. kansli den 8 mars 1895, kl. 3 e. m.

Andra Kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande n:o 1, i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kongl. Maj:t med begäran om utredning i fråga om ordnande af förhållandet mellan arbetsgifvare och arbetare beträffande reglering af arbetstiden.

Utskottet har fått mottaga en inom Andra Kammaren af herr *F. Berg* väckt motion, n:o 144, i hvars syfte fjorton af kammarens öfriga ledamöter instämt. I motionen föreslås, »att Riksdagen måtte i i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhålla, att Kongl. Maj:t täcktes genom sakkunniga personer låta utreda, huruvida och i hvad mån åtgärder äfven i vårt land kunna vara behöfliga och lämpliga för ordnande af förhållandet mellan arbetsgifvare och arbetare beträffande reglerandet af arbetstiden, särskildt inom sådana fabriker och andra industriella inrättningar, i hvilka arbetet genom sin art menligt inverkar på arbetarens helsa.»

Motionen.

Motionären hänvisar såsom stöd för sin hemställan dels till de motioner, han vid trenne föregående riksdagar (1891, 1893 och 1894) i samma ämne väckt, dels till det tillstyrkande utlåtande, som vid senaste riksdag af Andra Kammarens första tillfälliga utskott afgafs och af samma kammare godkändes.

Hvad som i nämnda motioner, liksom äfven i den nu föreliggande, yrkats, är, såsom motionären med styrka framhåller, icke *införandet* af en lagstadgad maximal-arbetsdag, vare sig på 8, 9, 10, 11 eller 12 timmar. Det är endast en *utredning* af denna på dagordningen stående sociala fråga, vid hvilken utredning naturligtvis både

skäl och motskäl borde blifva framlagda och mot hvarandra afvägda. Föremålet för utredningen borde, såsom motionären vidare betonar, icke vara en "normalarbetsdag" i den mening, hvori detta ord genom ett missförstånd understundom fattats, nemligen såsom innebärande en viss likformig tidsnorm, skärande, så att säga, alla yrken och yrkesgrenar öfver en kam. Den åtgärd, hvars tillrädlighet borde undersökas, vore fastmer bestämmandet af vissa *maxima* för arbetstiden inom de olika industrierna, genom hvilket bestämmande de svåraste och helsomenligaste öfverdrifterna i detta hänseende kunde förhindras. Det säger sig sjelft, yttrar motionären, att utredningen endast kan afse sådana förslag till reglering af arbetstiden, som äro tänkbara och enligt erfarenhetens vittnesbörd genomförliga, samt att det följaktligen aldrig kunnat vara tal om sådana saker som "att föreskrifva i fråga om sjöfarten, att sjömännen efter 8—10 timmars arbete skulle få hvila och låta fartyget gå vind för våg" med mera dylikt. De stadganden, hvilkas behöflighet och lämplighet för vårt land borde pröfvas, skulle gifvetvis vara af samma art som de, hvilka för samma ändamål blifvit antagna i andra civiliserade land.

Vidare påvisar motionären, huru krafvet på en lagstadgad reglering af arbetstiden faktiskt uppkommit: den allt skarpare utpreglade täflingskampen har drifvit arbetsgifvarne att söka nedbringa tillverkningskostnaderna till det lägsta möjliga; detta mål hafva de i första hand trott sig vinna genom att i allt större utsträckning lägga beslag på arbetarnes krafter; så länge denna sträfvan fått fortgå ohämmad, har arbetstiden steg för steg blifvit förlängd; slutligen har man dock kommit till insigt om att en gräns måste sättas för denna utveckling, och sedan andra utvägar blifvit anlitade och pröfvade, har man omsider funnit sig nödgad att påkalla statsmagtens mellankomst.

Genom en öfverblick af nu gällande skyddslagstiftning för arbetsskassen i fråga om arbetstiden visar motionären dernäst, att af samtliga stater med europeisk odling så godt som alla på ett mer eller mindre verksamt sätt reglerat arbetstiden för barn och halfvuxna, att de ojemförligen flesta i någon mån utsträckt tidsregleringen äfven till de vuxna, samt att lagstadgad maximalarbetsdag för vuxna redan blifvit införd i England, Australien, Förenta staterna, Schweiz, Österrike, Frankrike, Tyskland och Holland, antingen blott för qvinnor eller ock för både män och qvinnor. Krafvet på en sådan lagstadgad maximalarbetsdag, säger han, betraktas och behandlas af nutidens statsmän ej längre som en utopi, utan som en praktisk-politisk fråga, hvilken redan är på väg att steg för steg finna sin lösning, och hvilken man äfven i vårt land har allt skäl att noga öfverväga.

De synpunkter, som vid detta öfvervägande hufvudsakligen böra tagas i betraktande, synas motionären vara följande: 1) *önskvärdheten* af arbetstidens begränsning, 2) den *ekonomiska möjligheten* af en sådan åtgärd och 3) lämpligheten af densamma *genomförande medelst lag*.

Med afseende å den första synpunkten framhåller han, att enligt en af tyska riksförsäkringsanstalten utarbetad statistik olycksfallens antal växer utomordentligt raskt under arbetsdagens lopp, så att lång arbetsdag medför många olycksfall, att en mängd industrier till sjelfva sin art äro sådana, att de måste utöfva en skadlig verkan på organismen: genom helsovådligt dam, för torr eller för fuktig luft, för ytterlig eller för häftigt vexlande värme, giftiga materialier, ångor eller gaser, naturvidriga arbetsställningar eller omätliga kraftyttringar m. m., att enligt helsovårdsvetenskapens åsigt de skadliga verkningarna här af endast genom arbetsdagens förkortning kunna nog kraftigt begränsas, att den nu inom många näringsgrenar vanliga arbetsdagen emellertid är onaturligt lång, att foljden här af visar sig i de talrika yrkessjukdomar, hvar af

arbetsklassen hemsökes, samt i dess jemförelsevis låga medellifslängd o. s. v., hvilket allt synes honom häntyda på, att nu i allmänhet gängse arbetstid icke är afpassad efter människokroppens normala förmåga och därför i längden verkar nedbrytande och undergräfvande på densamma.

I närmaste samband med denna ogynsamma inverkan i *fysiskt* hänseende står, såsom motionären vidare framhåller, dess lika ogynsamma inverkan äfven på arbetsklassens *moraliska* och *intellektuella* tillstånd. "Tryckt af en arbetsbörda, som icke motsvarar människonaturens normala förmåga, löper arbetaren i allmänhet fara att nedsjunka till en rent fysisk varelse. Tidigt på morgonen, medan hans barn ännu sofva, vandrar han till arbetet, och då han sent på aftonen åter kommer hem, stå de små redan i begrepp att gå till hvila. I de många fall, då fadern arbetar om natten eller på skift, ställa sig förhållandena ännu ogynsammare, och der äfven söndagshvilan är honom beröfvad eller till och med hustrun indragen i industriarbetet, kan man knappast längre tala om något samlif, någon familj eller någon inbördes förädling och uppfostran. Hemmet blir blott det ställe, dit man efter slutadt arbete, utpinad och utsläpad, drager sig tillbaka för att äta och sofva. Arbetarens hela lif blir mycket ofta en oafbruten kedja af de trenne, evigt sig återupprepande leden *arbete, mat* och *sömn* och nästa dygn åter *arbete, mat* och *sömn* och så vecka efter vecka och år efter år. Då nu människonaturen är så inrättad, att en ytterlighet åt ena hållet framkallar såsom bakslag en ytterlighet åt det motsatta, så är det ej att undra på, att just samme arbetare, som pressas tyngst af en omätlig arbetsbörda, äfven är den, som vid tillfälle hejdlösast kastar sig i omätliga och råa njutningar. Huru förslöad han än må vara, har dock äfven han inom sig ett djupt behof att någon gång, åtminstone för en stund, känna lifvets sorger lättare och sin förmåga att dem bära större. Den återställelse af sinnets spänstighet, som bättre lottade kunna söka i ett uppfriskande hemlif, i ett odladt och förfinadt umgänge, i litteratur och konst m. m., den finnes ju ej för honom. Hvad är då naturligare, än att han söker sin trefnad på krogen och sin vederqvickelse i rusets slöa dvala? På så sätt samt genom den sedeslöshet i sexuelt afseende, som enligt erfarenhetens vittnesbörd alltid åtföljer fabriksarbetet och särskildt *qvinmans* inkastande i detta, bidrager den omätliga arbetstiden äfven *medelbarligen* att försämra arbetsklassens fysiska tillstånd."

Att en begränsning af arbetstiden skulle vara *önskvärd*, finner motionären på grund häraf uppenbart. Men med uppvisandet af önskvärdheten anser han frågan ingalunda vara afgjord; dertill måste komma en pröfning af huruvida begränsningen äfven är *ekonomiskt möjlig och lämplig*. Det skulle nemligen låta tänka sig, att den nuvarande långa arbetsdagen vore en visserligen hård, men dock oafvislig nödvändighet, att varutillverkningen icke utan densamma skulle kunna hållas uppe vid erforderligt belopp, samt att de näringsdrifter, som blefve underkastade tidsbegränsningen, skulle komma att gå under, i hvilket fall förändringen naturligtvis blefve till skada för arbetsklassen i stället för till nytta.

Att dessa befarade följder af tidsbegränsningen ingalunda skulle komma att inträffa, söker motionären visa genom framhållande däraf, att den genom arbetet alstrade varumängden ingalunda står i rakt förhållande till den använda tiden, att inom vissa gränser arbetsdagens förkortning ofta kan uppvägas, ja, mer än uppvägas af den genom hvilat ökade arbetsdagligheten och arbetsenergien, att detta bestyrkes genom de af en mängd arbetsgifvare (Mather, Allan m. fl.) gjorda experimenten samt af den praktiska erfarenheten från dö land, der en lagstadgad maximalarbetsdag blifvit införd, att en dylik maximalarbetsdag icke verkat nedtryckande på varutillverkningen, men väl i någon

mån reglerande på densamma, så att dess fördelning på årets olika tider blifvit jemnare, att den måste visa sig ekonomiskt fördelaktig äfven genom att medföra färre olycksfall, minskad sjuklighet och lättad fattigbörd, samt att ökad fritid måste höja icke allenast arbetsklassens produktionsförmåga, utan äfven dess konsumtionsförmåga, hvilken åter är sjelfva hufvudvilkoret för en kraftigt uppblomstrande produktion.

Med afseende på lämpligheten af arbetstidens begränsning genom lag hänvisar motionären till skyddslagstiftningens historiska utveckling, hvilken synes honom otvetydigt ådagalägga, att begränsningen endast i undantagsfall kan tänkas genomförd genom klarsynta och humana arbetsgifvares eget initiativ, enär arbetsgifvarne såsom klass betraktade visserligen snart kommit till insigt om maximalarbetsdagens förenlighet med deras intressen, men detta först sedan den redan blifvit införd, att å andra sidan arbetarnes ordnade sammanslutning visserligen i många fall visat sig kunna hejda arbetstidens fortgående utsträckning, ja, inom åtskilliga industrier något reducera densamma, men att arbetstiden på denna väg icke kan blifva reglerad *rättvisligen*, d. v. s. efter arbetets svårighet och helsomenlighet, utan efter arbetspersonalens talrikhet och kampduglighet, samt att statens ingripande därför slutligen öfverallt visat sig vara nödvändigt. Hänvisningen till arbetarne att uteslutande genom sjelfhjelp söka genomdrifva sina önskemål är ju för öfrigt endast en uppmaning att sätta all sin förtröstan till strejkens tveeggade svärd; den innebär etablerandet af ett evigt krigs- och osäkerhetstillstånd, der man aldrig kan hafva någon trygghet för att de träffade öfverenskommelserna skola ega bestånd längre än jemnt upp till det ögonblick, då någon af de kämpande parterna tror sig kunna vinna någon fördel af att bryta dem. Följden af ett sådant oafslätligt krigstillstånd mellan samhällets båda hufvudklasser måste åter blifva en ohygglig skärpning af den sociala ofriden och en tilltagande andlig förvildning. Gent emot den invändningen, att arbetet liksom alla andra varor borde bero endast på tillgång och efterfrågan och sålunda öfverlätas endast åt det s. k. fria aftalet samt att statens inblandning i arbetsförhållandena innebure en kränkning af den individuella frihetens oantasteliga princip, invänder motionären, att arbetet, såsom oupplösligen bundet vid arbetarens person, vore en vara af helt annan natur än alla andra varor, samt att "låt gå-principen" på ifrågavarande område nu vore fullkomligt utdömd.

Hvad särskildt vårt land angår, påvisar motionären, att grundsatsen om statens icke-inblandning i arbetsförhållandena aldrig varit af lagstiftningen erkänd samt att principiella lagbestämmelser till arbetarnes skyddande mot omätligt och helsomenligt arbete ingalunda saknats, men att felet med dessa lagbestämmelser låge deri, att de varit för obestämda, samt att deras efterlefnad ej varit kontrollerad. Alldeles oförtydligt hade svenska staten angifvit sin rätt och sin pligt att i mån af behof reglera den *tid*, under hvilken arbetaren finge utsättas för de helsomenliga inflytelserna af vissa slags arbeten, genom förordningen af den 18 februari 1870 rörande skyddsåtgärder inom tändsticksindustrien. I hvilken *omfattning*, på hvilket *sätt* och till hvilken *grad* regleringen sedan skedde, utgjorde en fråga för sig; grundsatsen vore i alla fall en gång för alla erkänd.

Såsom stöd för sin mening, att en lagstadgad reglering af arbetstiden borde äfven i vårt land allvarligen påtänkas, hänvisar motionären slutligen till den omfattande statistik öfver arbetstiden inom den svenska industrien, som blifvit lemnad af 1875, 1884 och 1891 års arbetareskydds- och arbetareförsäkringskommittéer, hvilken statistik han finner i synnerligen hög grad egnad att för hvar och en ådagalägga önskvärdheten af en sådan reglering.

I hufvudsak samma motion som den nu föreliggande väcktes, såsom redan blifvit nämndt, af samme motionär vid 1891, 1893 och 1894 års riksdagar.

*Föregående
motioner med
samma
yrkande.*

År 1891 hänvisades motionen till Andra Kammarens första tillfälliga utskott, som fann frågan väl värd en utredning, men ansåg, att den i förväg borde i sin helhet underkastas en omfattande pröfning inom utskottet och kamrarne, så att Riksdagen, på samma gång den anhölle om nämnda utredning, kunde bestämdt angifva, dels huruvida staten öfver hufvud borde ingripa på detta område eller icke, dels i förra fallet på hvilka allmänna grunder en lagstiftning i ämnet borde hvila och hvilka yrkesgrenar som borde vara underkastade densamma. För en dylik omfattande pröfning saknades emellertid erforderlig tid, enär motionen blifvit allt för sent väckt. Utskottet hemställde därför, att den ej »för närvarande» måtte till någon åtgärd föranleda, hvilken hemställan äfven blef af kammaren bifallen.

År 1893 förnyades motionen i ungefär samma formulering, men med en mera omfattande motivering. Den hänvisades nu till Andra Kammarens tredje tillfälliga utskott. Äfven detta egnade den en välvillig uppmärksamhet, men fann sig af trenne skäl ej kunna tillstyrka densamma. För det första skulle frågan om en maximalarbetsdag för qvinnor redan hafva varit föremål för en af Kongl. Maj:t anordnad utredning, hvori medelbart berörts äfven maximalarbetsdag för vuxna män, och utskottet trodde anledning finnas att framdeles från Kongl. Maj:t förvänta framställning till Riksdagen på grund af denna utredning. Vidare hade Andra Kammaren nyligen beslutat en skrifvelse till Kongl. Maj:t med begäran om förslag rörande lämpligaste sättet för åstadkommande af en arbetsstatistik, och till denna — om och när den en gång komme till stånd — skulle bland annat äfven höra insamlandet och offentliggörandet af statistiska uppgifter rörande den faktiska arbetstiden inom olika yrken, hvilket vore att betrakta såsom en förberedande åtgärd för den af motionären begärda utredningen. Slutligen hade för ej länge sedan yrkesinspektörer blifvit tillsatta, och dessas vunna erfarenhet om arbetstiden borde afvaktas, innan någon närmare granskning af den viktiga frågan företoges. På grund af dessa skäl hemställde utskottet, att motionen ej heller nu måtte till någon åtgärd föranleda, hvilket ock blef kammarens beslut.

Vid 1894 års riksdag remitterades motionen åter till Andra Kammarens första tillfälliga utskott, som nu hemställde om bifall till densamma i något modifierad form. Tillstyrkandet föregicks af en motivering, innehållande dels en sammandragen redogörelse för motionen,

dels en mera utförlig framställning af de hygieniska förhållandena inom svenska industrien, sådana dessa visat sig enligt de undersökningar, som blifvit verkställda af arbetareförsäkringskomitén af 1884 och arbetarskyddskomitén af 1891. De af nämnda komitéer insamlade och bearbetade statistiska uppgifterna hade ådagalagt,

att inom svenska industrien förekomma synnerligen långa arbetstider samt en ganska vidsträckt användning af nattarbete och söndagsarbete, detta för såväl män som kvinnor,

att de sanitära förhållanden, under hvilka de svenska industriarbetarne utöfva sitt arbete, ej sällan äro ganska ogynsamma, långt ogynsammare än de inom jordbruksnäringen rådande,

att dödlighets- och sjuklighetsförhållandena bland våra svenska industriarbetare äro sämre än bland rikets manliga befolkning öfver hufvud taget och, hvad de helsomenligare industrierna angår, ofta sämre än bland motsvarande industriarbetare i utlandet, samt

att särskilda skyddsåtgärder mot helsomenligt industriarbete visserligen ej vore hos oss alldeles okända eller opröfvade, men på grund af sin öfverklagade kostsamhet och hinderlighet ganska sällsynta.

Utskottet fann på grund af dessa omständigheter, att man äfven i vårt land hade skäl att öfverväga, huruvida ej lagstiftningen genom fastställande af vissa maxima borde söka något begränsa den tid, under hvilken våra svenska industriarbetare finge utsättas för de helsomenliga inflytelseernas inverkan, och det hemstälde därför, »att Andra Kammaren för sin del ville besluta, det Riksdagen måtte i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhålla, att Kongl. Maj:t täcktes genom sakkunniga personer låta utreda, huruvida och i hvad mån åtgärder äfven i vårt land kunna vara behöfliga och lämpliga för ordnande af förhållandet mellan arbetsgifvare och arbetare beträffande reglerandet af arbetstiden, särskildt inom sådana fabriker och andra industriella inrättningar, i hvilka arbetet genom sin art menligt inverkar på arbetarens helse.»

Då utskottets utlåtande den 24 april föredrogs i Andra Kammaren, uppstod der en ganska långvarig öfverläggning, hvarunder genom anföranden eller instämmanden bifall till utskottets förslag yrkades af 38 bland kammarens ledamöter, representerande skiljaktiga politiska åsikter, liksom äfven olika lefnadsställningar, deribland såväl fabriksidkare som kroppsarbetare. Mot utskottets förslag uppträdde blott en enda talare, hvilken emellertid icke heller intog någon absolut afvisande hållning till motionens syfte. Efter slutad öfverläggning blef utskottets hemställan med 101 röster mot 89 af Andra Kammaren bifallen.

Beslutet delgafs medkammaren, som hänvisade ärendet till sitt

andra tillfälliga utskott. Detta hemstälde, under framhållande att tiden icke medgifvit någon närmare pröfning, att Första Kammaren icke måtte biträda Andra Kammarens beslut, hvilken hemställan den 7 maj gaf anledning till en kort debatt, hvarunder en talare yrkade bifall till Andra Kammarens beslut och tvenne andra uttalade sina sympatier därför, medan åter tre talare yrkade bifall till utskottets afstyrkande hemställan. Utan votering godkändes sistnämnda yrkande.

Då utskottet efter denna redogörelse för motionen och dess föregående behandling inom riksdagen nu går att skärskåda frågan om den begärda utredningens behöflighet och lämplighet, anser det sig i främsta rummet böra fästa sin uppmärksamhet vid den mest principiella af alla de betänkligheter, som mot förslaget blifvit framställda, nemligen *att staten icke skulle ega befogenhet att i afseende på arbetstiden binda den enskildes aftalsfrihet.*

Statens befogenhet att i händelse af behof reglera arbetstiden.

Arbetarefrågan — har det blifvit sagdt — har hittills förts fram på »det fria aftalets väg», och så borde allt fortfarande ske. »I främsta rummet» — yttrade i denna syftning Första Kammarens andra tillfälliga utskott — »synes man kunna ifrågasätta befogenheten af att staten i förevarande hänseende binder den enskildes aftalsfrihet. Äfven om staten, som måste skydda den svagare, bestämmer någon tid, utöfver hvilken minderåriga och qvinnor icke få användas till arbeten inom vissa yrken, följer ej deraf, att staten på samma sätt må göra sig till förmyndare för vuxne och myndige män.»

Med afseende på detta uttalande torde man kunna anmärka, dels att detsamma i alla händelser icke synes vilja proklamera »låt gå-principens» giltighet äfven för de *qvinliga* industriarbetarne (för hvilka en tidsreglering alltså skulle ligga inom statens befogenhet), dels att denna princip numera icke på något håll lär vara erkänd såsom norm vid bedömandet af statens rättigheter och skyldigheter, särskildt icke inom den nuvarande svenska representationen. Den blef ock genast, såsom motionären påpekar, af tvenne talare inom Första Kammaren på det bestämdaste bestridd. Den ene förklarade det vara statens ovilkorliga pligt att se till, det »industrien drifves under sådana vilkor, att den icke blifver af menlig beskaffenhet för dem, som deri arbeta.» »Denna synpunkt», tillade han, »har i vår liksom i andra länders fabrikslagstiftning redan mer eller mindre blifvit erkänd; hos oss visserligen hittills i begränsad mån — med afseende å minderårigas och qvinnors

arbete. Men jag får för min del säga, att det redan visat sig, att vissa industrigrenar, som hos oss idkas, äro af den beskaffenhet, att en inskränkning i fråga om arbetstiden med afseende å dem skulle kunna vara behöflig äfven med hänsyn till äldre arbetare.»

Den andre talaren yttrade sig på följande sätt: »Utskottet erkänner, att det tillhör staten att skydda den svagare. Såsom dessa svagare, hvilka staten har att skydda, nämner utskottet minderåriga och qvinnor, men, åtminstone så vidt af betänkandet synes, tyckes utskottet icke vilja till denna kategori hänföra äfven vuxne och myndige män. Mig förekommer det likväl, som om det svårligen kan nekas, att den enskilde arbetaren, äfven om han är vuxen och myndig, dock är att betrakta såsom den svagare gent emot en kapitalstark industri, och att således äfven en sådan kan hafva anspråk på skydd från statens sida. Jag måste erkänna, att det gör mig ondt om desse vuxne och myndige män, särskildt när de äfven äro familjefäder. Det gör mig ondt, att de efter ett allt för tråget dagsarbete skola nödgas sakna den glädje, hemlifvet skulle bereda dem. När en sådan arbetare, uttröttad efter dagens arbete, kommer till sitt hem, har han föga tid att till sin egen och sin familjs nytta och vederqvickelse egna sig åt dem, med hvilka han skulle hafva sin hvila och sin glädje efter dagens mödor. Han har föga tid att egna åt samvaro med barnen och uppfostran af dem. För visso skall ett sådant förhållande göra ett djupt ingrepp i familjelifvet, och detta ingalunda till dess båtnad. Man måste frukta, att härigenom banden af kärlek skola lossna, särskildt hvad beträffar barnen, när det visar sig, att deras fader har så föga tid att sysselsätta sig med dem. Men när familjelifvet blifver undergräfdt, bäfva statens grundvalar.»

I likhet med anförda båda talare finner utskottet det vara alldeles obestriddligt, att staten måste ega full befogenhet att reglera arbetstiden, så vida nemligen det allmänna bästa finnes sådant kräfvat.

Om den
hygieniska
behöftheten
af en reglering.

Frågan blir då, huruvida de hos oss rådande förhållandena verkligen äro af den art att göra en reglering af arbetstiden önskvärd.

Första Kammarens andra tillfälliga utskott vid förlidet års riksdag gaf härå följande svar: »Till ett sådant ingripande synes ej heller skäl kunna hemtas i arbetsklassens nuvarande ställning, som efter hand torde allt mera hafva förbättrats.»

Rättaste sättet att komma till en någorlunda grundad öfvertygelse i denna vigtiga fråga synes emellertid vara att med stöd af nyaste pålitliga uppgifter rörande arbetsklassens ställning söka få veta, huruvida inom vår svenska industri några större och allmänne öfverdrifter med hänsyn till arbetstiden faktiskt förekomma.

Ett försök till utredning härom framlades ock i fjor af Andra Kammarens första tillfälliga utskott.

Hvad i fråga om arbetstid bör betraktas såsom öfverdrift — yttrade detta utskott — är naturligtvis icke lätt att ens ungefärligen angifva. Enligt af motionären åberopade *hygieniska auktoriteter* skulle i allmänhet åtta-timmars-dagen närmast motsvara helsolärans fordringar, och -- om dessa under nuvarande ekonomiska förhållanden ej öfverallt låte sig genomföra — skulle en arbetsdag på tio till elfva timmar, måltidsstunderna häri inräknade, vara det högsta, som ur *sundhetsvårdens* synpunkt kunde anses "tillständigt". Af den öfersigt från utlandet, som motionären lemnat, framgår emellertid, att en maximalarbetsdag på 8 timmar finnes införd endast i Australien och Amerika, att i England maximum för qvinnor satts till 10 timmar, i Tyskland till 11, i Schweiz och Österrike för både män och qvinnor till 11 samt i Frankrike (enligt den gamla lagen af 1848) till 12 timmar, allt utan inberäkning af måltidsstunderna.

*Medelarbets-
tiderna inom
svenska indu-
strien.*

Jemföras härmed förhållandena hos oss, så finner man, att inom svenska industrien förekomma arbetstider, som långt öfverskjuta nu anförda maxima.

Enligt de statistiska uppgifter, som meddelades af 1891 års arbetareskyddskomitè, och som omfattade 94,290 manliga och qvinliga industriarbetare, utgjorde längden af de vuxna arbetarnes dagliga arbets- och rastetid mindre än 11 timmar endast för 2,860, 11 timmar för 7,645, 11 $\frac{1}{2}$ timmar för 5,431, 12 timmar för 26,137, 12 $\frac{1}{2}$ timmar för 11,208, 13 timmar för 23,187, 13 $\frac{1}{2}$ timmar för 5,023, 14 timmar för 10,969, 14 $\frac{1}{2}$ timmar för 923 och 15 till 15 $\frac{1}{2}$ timmar för 748; ja, inom åtskilliga industrier (särskildt inom närings- och njutningsmedelsindustrierna) uppgick den i vissa rörelser till 16, 16 $\frac{1}{2}$ eller 17 timmar, och till och med för de qvinliga industriarbetarne förekommo så höga tider som 16 timmar.

Frånräknas måltidsstunderna, hvilka af komitén upptogos till i det närmaste 2 timmar, så finner man, att den *effektiva* arbetstiden utgjorde mindre än 9 timmar endast för 2,275 arbetare, 9 timmar för 1,967, 9 $\frac{1}{2}$ timmar för 3,662, 10 timmar för 28,109, 10 $\frac{1}{2}$ timmar för 12,204, 11 timmar för 23,567, 11 $\frac{1}{2}$ timmar för 8,010, 12 timmar för 13,280, 12 $\frac{1}{2}$ timmar för 739 och 13 timmar för 399; ja, inom närings- och njutningsmedelsindustrierna steg den för vissa rörelser till 13 $\frac{1}{2}$, 14 eller 14 $\frac{1}{2}$ timmar, och till och med för qvinnor kunde den uppgå till 13 $\frac{1}{2}$ timmar. — I sådana fall, der primäruppgifterna ej varit uttryckta i jemna halftimmar, äro dessa tal jemnade *nedåt*, hvidan verkliga effektiva arbetstiden för mer än 2,500 arbetare öfversteg den i tabellerna angifna med en kvarts timme.

Af de i förevarande statistik medtagna industriarbetarne uppgåvos 29,967 hafva *nattarbete*, de flesta 6 eller 7 nätter i hvar eller hvarannan vecka, hvarje sådan natt i allmänhet innefattande 10 timmars effektivt arbete. I ungefär tiondedelen af de rörelser, hvarom i tabellerna föreliggande uppgifter, förekom regelmessigt *söndagsarbete*, i många fall uppgående till 12 timmar och deröfver.

Samtliga nu anförda uppgifter om arbets- och måttidsstundernas längd härröra *uteslutande från arbetsgifvarne.*

Hvad man vid denna statistik särskildt bör lägga märke till, är, att det för hvarje rörelse angifna tidmättet afser att uttrycka ett *medeltal* af de olika arbetstider, som inom rörelsen förekomma. Då sålunda för en stor fabrik med 700—800 arbetare uppgifves en effektiv arbetsdag af 10 $\frac{1}{2}$ timmar (eller med rasterna inräknade 12 $\frac{1}{2}$), så innebär detta ingalunda, att samtliga arbetare skulle vara sysselsatta denna tid, utan inom vissa afdelningar af fabriken arbetas 10, 9, 8 timmar eller mindre, inom andra åter 11, 12, 13 timmar eller mera; ja, med regelbundna mellantider kunna en till två gånger i veckan vissa grupper af arbetare få arbeta ända till 30 timmar i sträck. Hvad man genom denna statistik erhåller, är alltså *medel*arbetsdagen inom de olika rörelserna. De *arbetstider af ovanlig längd*, som faktiskt förekomma, och som det skulle vara den ifrågasatta regleringens uppgift att bortskära, äro vida högre.

*De hygieniska
förhållandena
inom den
svenska in-
dustrien.*

Då det gäller att bedöma i hvad mån ett yrke med lång arbetstid skadligt inverkar på arbetarens helse, måste det vara af vikt att känna de *hygieniska förhållanden*, som inom detsamma äro rådande. Ty värr gifves det ganska få undersökningar öfver det svenska industriarbetet i detta hänseende. Den mest betydande är tvifvelsutan den af 1884 års arbetareförsäkringskomité föranstaltade, vid hvilken uppgifter erhöles rörande 2,096 industriella rörelser.

Bland de frågor, å hvilka denna komité infortrade svar från helsovårds- och kommunalnämnder (genom dem äfven från provinsial-, stads-, distrikts- och fabriksläkare) samt bergmästare, voro följande:

1) Har någon för arbetarnes helse menlig inverkan visat sig af det vid fabrikationen uppkommande dammet? — Här torde bland annat uppmärksammas det dam, som uppstår vid pulverisering, malning, torrslipning och torrputsning (t. ex. i cementfabriker, glasbruk, porslins- och kakelugnsfabriker, mjölkvarnar, snusvarnar), vid häckling, rensning, kardning och kardslipning (t. ex. i spinnerier, väfverier och vaddfabriker), vid sortering, skärning och rensning af lump (t. ex. i pappersfabriker), vid slipning (t. ex. inom jern- och stålmanufakturen) m. m. dylikt.

2) Har någon för arbetarnes helse menlig inverkan visat sig genom handterandet af giftiga ämnen eller genom vid fabrikationen alstrade ohelsofariga gaser eller dylikt? — Här torde bland annat uppmärksammas handterandet af arsenik och blyföreningar (t. ex. i målareyrket, vid glasyrdoppning och glasyrjustering i porslins- och kakelugnsfabriker), beröringen med quicksilfver (t. ex. vid förgyllning och spegeltillverkning), utströmmande af giftiga gaser (t. ex. i blekerier, kemiska fabriker, förnicklings- och galvaniseringsfabriker) m. m. dylikt.

Ur svaren på den förra frågan må anföras, att i Stockholm (der undersökningen var något noggrannare) arbetarne befunnits lidande af dammet vid vaddfabriker, snusvarnar, benmjölsfabriker, borstbinderifabriker (rensning och kamning af svinhår), anstalter för rening af tagel, krollsplint och fjäder, kakelfabriker (glasyrkrossning och satinering), mekaniska verkstäder (sotmalning, rensning af gjutgods, torrslipning och smergling), snickerifabriker (torrslipning och smergling af verktyg, putsning af träarbeten, dam från sågar och hyfvelmaskiner), qvarnverk (stenhackning och påfyllning af spanmål), instrumentfabriker (torrslipning), tapetfabriker, stenhuggerier (svarfning af slipstenar), garfverier (barkmalning), bomullsspinnerier (vid öppningsmaskinerna), tekniska fabriker m. m.

Från landsorten klagades vid sågverken öfver dammet från smergelskifvorna. Från jernbruken erfor man, att olägenheter af här omhandlade slag förefunnos vid malmkrossning, s. k. kolfatning samt slipning. "De i kolhusen sysselsatta arbetarne (kolfatarne) klaga understundom öfver, att den fina stybben lägger sig på bröstet, hvarför äfven med klen bröst utrustade personer snart måste sluta och andra äfven för någon tid nödgas upphöra med detta arbete. Samma förhållande, ehuru icke i fullt så hög grad, förekommer vid den rostade malmens krossning i det fria: malm-dammet spelar här samma roll som kolstybben." Från en mekanisk verkstad uppgafs, att slipare och smerglare voro utsatta för fint dam och därför i de allra flesta fall åsamkade sig sjukdomar, såsom lungsot m. m. Från tryckerierna klagades öfver stildammet, hvaraf verkan kunde spörjas redan efter ett års vistande deri; en mycket vanlig följd vore s. k. blyförgiftning. Vid stenhuggerierna och stensliplerierna förekommo alltid skadliga följder af dammet. En läkare skref: "I qvarnar och qvarnstensbrott äro lungkatarrer vanliga". Vid ett stort antal bryggerier klagades öfver dammet vid malkrossningen. I fråga om en porslinsfabrik yttrade sig provinsialläkaren sålunda: "Blyförgiftning förekommer ganska ofta hos dem, hvilka hafva med glasyren att göra, men detta är dock af mindre vikt (!), då dessa operationer ej fordra någon yrkesskicklighet, och därför de dermed sysselsatta genast kunna erhålla annat arbete, så snart de visa några tecken till förgiftning och ersättas af andra"; han tillade, att somliga arbetare redan efter 1—2 månader kände börjande symptom till blyförgiftning.

Å den andra af de framställda frågorna lemnades från Stockholm det svar, att illamående af arbete med giftiga ämnen eller af under arbetet utvecklade ohelsosamma gaser blifvit påvisadt vid större och mindre metallgjuterier (af ångor vid gjutningen) bronsfabriker (af ångor vid förgyllning), nysilfverfabriker (vid gjutning och försilfring), kakelfabriker (vid glasyrputsning samt kalcinering af bly och tenn), bleckslagerifabriker (vid betsnung och förtening), tvättinrättningar (vid fläckuttagnung medelst klorvatten), ljusfabriker (vid förtening), gasverk (vid reparation och ändring af gasledningar), chokoladfabriker (af svafvelhaltiga ångor vid kokning), förgyllareverkstäder, fernissfabriker, stilgjuterier och stereotypgjuterier m. m.

I landsorten klagades från brännerier öfver kolsyran, från kakelfabriker öfver blyförgiftning, från tändsticksfabriker öfver fosforförgiftning, från gasverk öfver lysgasförgiftning, från diverse fabriker, i synnerhet tapetfabriker, öfver stinkande lim, från tvättinrättningar öfver klorvattnet o. s. v.

Ehuru inga särskilda frågor framstälts rörande andra helsoskadliga inverkingar af industriarbetet, exempelvis sådana, som härröra från för stark värme eller för stark köld, för fuktig luft, otillräcklig belysning, onaturlig arbetsställning o. s. v., hade dock i svaren åtskilliga dithörande uppgifter blifvit lemnade. Sålunda anfördes, att en synnerligen hög och i hygieniskt hänseende ogynsam temperatur förekom i ett icke obetydligt antal fabriker, såsom i sockerbruk, stereotyp- och stilgjuterier, färgerier, strykinrättningar, lackerare- och målareverkstäder, hatt- och stearinfabriker, ångpanne- och ångmaskinrum m. m. Från jerngjuterier klagades öfver den knäböjda ställningen å kalla marken, från stenhuggerier öfver rheumatism i benen genom beröringen med den kalla stenen, från gelbgjuterierna öfver den der gängse s. k. gutarefrossan, från garfverier öfver den fuktiga luften i arbetslokalerna, från litografiska anstalter öfver ögonlidande genom ansträngdt arbete vid gasbelysning o. s. v.

Sällsynta undantag voro de industrier, om hvilkas hygieniska beskaffenhet ett gynnsamt omdöme kunde fällas. Det förnämsta af dessa undantag var sågverks-

industrien. Från flera håll intygades sågverksarbetarnes öfverlägsenhet, i allmänhet taget, öfver den öfriga fabriksbefolkningen i fråga om sundhet och lefnadsmod. Sålunda skref en provinsialläkare, att sågverksrörelsen hade att uppvisa en långt friskare, hurtigare och raskare arbetspersonal än, minst sagdt, de flesta andra industrigrenar. Säsom väsentliga orsaker härtill anfördes arbetets omvexlande art samt dess förrättande i fria luften eller uti stora, rymliga lokaler, der förskämning af luften icke förekomme i någon nämnvärd grad.

Upprepade gånger framhåller komitén, att dess uppgifter rörande yrkenas inflytande på helsan äro mycket ofullständiga. Undersökningsfältet hade varit så stort och undersökningstiden så knapp, att under densamma endast de mest påfallande helsomenliga verkningarna hunno visa sig.

*Sjuklighets-
och dödlighetsförhållan-
dena inom
svenska in-
dustrien.*

Den här af förorsakade ofullständigheten godtgöres emellertid genom den i hög grad belysande statistik öfver sjuklighets- och dödlighetsförhållandena bland den svenska arbetsklassen, som samma komité föranstaltade och som omfattade 107,615 dödsfall bland arbetare och med dem jemförliga personer, hvaraf 54,429 bland män och 53,186 bland qvinnor. Ur de af komitén uppgjorda tabeller, hvilka utvisa fördelningen af dessa 107,615 dödsfall efter dödsorsaken, må här anföras följande:

	Af 100 afidna med känd dödsorsak afleda af								
	sjukd. i andedräftsorgan.	konstitutionella sjukd.	våldsammas dödsorsaker.	infektions- o. förgiftningssjukd.	hjern- o. nervsjukd.	sjukd. i cirkulationsorg.	sjukd. i matsm. org.	sjukd. i urin- o. könsorg.	öfriga uppgifna dödsorsak.
Män af arbetsklassen	38,4	15,5	11,5	5,7	8,1	2,8	9,3	5,2	3,5
Qvinnor af arbetsklassen.....	37,9	23,2	2,9	6,9	7,4	2,3	8,2	8,8	3,3
Arbetsareqvinor (familjemedlemmar)	37,2	25,5	1,7	6,2	7,4	2,1	8,2	8,8	3,2
på landet	36,0	26,5	1,8	5,8	7,5	1,4	7,5	9,9	3,6
i städerna	38,6	18,7	1,2	8,2	7,4	5,2	11,5	7,4	1,8
Yrkesarbeterskor	41,3	11,4	4,4	11,6	7,0	3,6	8,3	8,5	3,4
på landet	41,1	12,1	4,6	11,7	7,2	2,2	7,3	9,9	3,9
i städerna	42,3	10,1	4,0	11,4	6,7	6,1	10,3	6,1	2,5
Jordbruksarbetare	36,2	18,5	10,2	5,1	8,7	2,0	10,1	5,1	4,1
Jordbruksarbeterskor	40,2	12,4	4,8	11,6	7,3	2,1	7,3	10,2	4,1
Industriarbetare	46,6	8,2	10,7	5,9	7,5	4,1	9,0	5,6	2,4
på landet	46,8	9,7	11,9	5,5	7,1	2,0	8,5	5,4	3,1
i städerna	46,4	7,1	9,9	6,2	7,8	5,7	9,3	5,8	1,8
Industriarbeterskor	57,0	5,9	2,4	11,7	4,0	4,0	6,7	6,7	1,6
på landet	67,8	1,5	3,1	13,9	1,5	1,5	4,6	4,6	1,5
i städerna	54,8	6,8	2,3	11,3	4,5	4,5	7,1	7,1	1,6
Fabriksarbetare	52,3	3,5	10,1	4,0	7,5	4,0	8,6	7,0	3,0
på landet	44,2	3,8	15,4	1,9	11,6	—	13,5	5,8	3,8
i städerna	55,1	3,4	8,2	4,8	6,1	5,4	6,8	7,5	2,7
Fabriksarbeterskor	58,4	6,4	4,7	13,5	2,9	1,8	4,1	7,0	1,3
på landet	59,5	3,1	6,2	9,4	—	3,1	6,2	9,4	3,1
i städerna.....	58,3	7,2	4,3	14,4	3,6	1,4	3,6	6,5	0,7
Arbetare inom handeln	36,0	7,7	8,7	8,6	11,6	9,0	9,9	6,3	2,2

“Bland dödsorsakerna“, säger komitén, “intaga sjukdomar i andedräftsorganen ett synnerligen betydande rum. — — — Hvad det stora antalet dödsfall i följd af konstitutionella sjukdomar vidkommer, är att observera, att till dylika sjukdomar har räknats jemväl *ålderdomsaftyning*. Häri ligger äfven den egentliga förklaringen till det stora antalet dödsfall i följd af konstitutionella sjukdomar å landsbygden: å landsbygden är antalet äldre personer relativt vida talrikare än i städerna. — — — Bland yrkesutöfvare inom *industrien* är antalet dödsfall i följd af sjukdomar i andedräftsorganen synnerligen högt. Ej mindre än 46,6 procent af de industriella arbetarne afida — — — på grund af denna dödsorsak. Anmärkningsvärdt höga siffror utvisa i detta afseende porlinsarbetare 91,3 procent, tobaksarbetare 57,7 procent, maskin-

arbetare och gjutare 56,4 procent, boktryckeriarbetare 54,4 procent, målare och tapetserare 52,2 procent samt mjölnare likaledes 52,2 procent. — — — Hvad angår dödsorsakerna bland kvinnor, må framhållas, att dödsfall i följd af sjukdomar i andedrägtsorganen synas oftare förekomma bland qvinliga yrkesutöfvare än bland familjemedlemmar. Bland fabriksarbeterskor utgöra dylika dödsfall 58,4 procent, bland sömmerskor 56,3 procent“.

På grund af den olika yrkessjukligheten visade sig ock inom olika yrken medellifslängden och dödligheten vid olika åldrar synnerligen olika. Komitén lemnade härom bland annat följande uppgifter:

	Sannolika återstående lifslängden vid 15 års ålder.	Af 1,000 femtonåringar kvarleva vid						Årliga antalet afsidna pro mille i åldern		
		15 år.	25 år.	35 år.	45 år.	55 år.	65 år.	20—25 år.	25—45 år.	45—65 år.
Jordbruksarbetare	(53,4)	1,000	(957)	(897)	(830)	(735)	(578)	5,5	6,4	16,7
Bruksarbetare och kolare...	55,3	1,000	966	915	855	771	626	—	—	—
Timmerhuggare och sågare	53,0	1,000	913	871	824	754	589	6,0	4,7	12,5
Timmermän	51,1	1,000	942	876	807	697	525	9,9	8,2	18,4
Snickeri- o. tunnbinderiarb.	51,0	1,000	939	867	790	685	523			
Gruf- och stenbrottsarb. ...	50,7	1,000	982	933	843	708	517	—	7,9	21,4
Garfveriarbetare	50,7	1,000	953	899	822	695	515	8,8	6,4	21,7
Mjölnare	50,4	1,000	955	883	800	681	508	6,0	8,9	20,5
Skomakeri- o. sadelmak.-arb.	49,9	1,000	929	854	768	657	499	10,4	9,1	18,6
Smeds- o. vagnmakeriarb.	49,8	1,000	949	872	784	666	496	8,8	9,2	20,6
Spinneri- o. väfveriarbetare	48,7	1,000	940	865	790	647	478	12,4	8,5	27,9
Skrädderi- o. hattmakeriarb.	48,7	1,000	914	820	732	628	478	10,7	10,8	18,6
Målare och tapetserare	47,4	1,000	934	850	756	636	442	8,1	10,3	22,1
Färgeri- och blekeriarbetare	46,6	1,000	953	858	751	613	435	15,7	11,7	24,0
Maskinarb., gjutare, varfsarb.	45,6	1,000	891	797	692	576	422	10,1	12,5	20,4
Murare, stenläggare m. fl.	45,5	1,000	899	797	695	578	428	11,2	12,9	21,9
Bagare och sockerbagare ...	45,2	1,000	934	847	734	590	400	10,0	11,4	25,6
Tegel-, kakel- o. porslinsarb.	41,9	1,000	909	809	681	533	360	10,7	14,2	28,8
Slagtare	40,5	1,000	861	756	640	508	353	11,6	14,4	25,8
Koppar-, bleck- o. plåtslag.	40,3	1,000	918	815	688	545	382	—	—	—
Instrument- och urmakare	39,2	1,000	843	725	602	491	359	13,0	17,5	28,5
Guldsmeder och metallarb.	38,9	1,000	897	786	649	480	273			
Boktryckeriarbetare	37,6	1,000	864	727	601	468	315	13,9	18,7	29,9
Bokbinderiarbetare	34,6	1,000	910	762	590	386	191	11,8	20,8	51,7
Tobaksarbetare	33,1	1,000	819	693	552	385	217	21,2	17,6	37,8

Dessa uppgifter visa, att inom många yrken döden i regeln inträder under de *tidigare* åldrarna, medan den deremot inom andra inträder först vid *senare* åldrar, hvadan hos de förra medellifslängden blir låg, hos de senare jemförelsevis hög.

Bland industriarbetarne är, säger komitén, "dödligheten i alla åldrar (som af statistiken beröras) högre än inom hela den manliga befolkningen. — — — Bland bokbinderi-, boktryckeri- och tobaksarbetare samt fabriksarbetare utan uppgifvet yrke är dödligheten — — ovanligt hög i både yngre och äldre åldrar; deremot ringa, för såväl högre som lägre åldrar, bland bruksarbetare, timmerhuggare och sågare, äfvensom snickare och tunnbindare samt timmermän. — — — Stadslivets menliga inflytande på helsan träder otvetydigt fram i de yrken, som utvisa en stor dödlighet, landtlivets mera helsosamma inverkan åter i dem, hvilkas dödlighet visat sig vara ringa".

Jemförda med befolkningen i dess helhet, fortsätter komitén, intaga *jordbruksarbetarne* med hänsyn till dödligheten en synnerligen fördelaktig ställning. Af utredningen synes framgå, att den lägre dödligheten bland jordbruksarbetare i viss mån torde få tillskrivas den omständigheten, att sjukdomar i andedräftsorganen icke förekomma bland dem fullt så ofta som inom flertalet andra yrkesgrupper. Närmare hvar femte jordbruksarbetare aflider af ålderdomsaftning.

I likhet med jordbrukareklassen utmärkes äfven en annan å landsbygden väsentligen hemmahörande yrkesgrupp, nemligen *gruf- och bruksarbetare*, i vårt land af en synnerligen ringa dödlighet, i synnerhet de sistnämnda. Den industriella yrkesgrupp, som näst bergshandteringen utvisar de gynsammaste dödlighetsförhållandena, är trävaruindustrien, och bland dithörande yrken må i detta hänseende särskildt framhållas *sågverksarbetare* jemte timmerhuggare och flötare. Den ringa dödligheten bland dem torde i väsentlig mån böra tillskrivas deras vistelse på landsbygden. Äfven bland *snickare* och *timmermän* samt öfriga yrkesutöfvare inom trävaruindustrien, såsom *svarfware*, *korkskärare*, *korgmakare* m. fl., äro förhållandena jemförelsevis gynnsamma. Äfven för *garfware* är dödligheten låg, beroende i viss mån derpå, att sjukdomar i andedräftsorganen bland dem ej äro så vanliga som bland flertalet industriarbetare. Icke heller *qvarnindustrien* synes i vårt land vara att räkna till de mest ohelsosamma yrkena.

Delade mellan landsbygden och städerna äro smederna samt maskin- och gjuteriarbetarne, hvilket äfven röjer sig i de bland dem rådande dödlighetsförhållandena. Bland *smederna*, af hvilka flertalet tillhöra landsbygden, är dödligheten mindre än bland *maskin- och gjuteriarbetarne*, hvilka till öfvervägande del hafva sin vistelse i städerna.

Till de mera ohelsosamma yrkena hör i vårt land *bagerihandteringen*. Bland dödsorsaker, hvilka i mera ovanlig grad förekomma bland bagare, märkas hjern- och nervsjukdomar, sjukdomar i cirkulationsorganen samt infektions- och förgiftnings-sjukdomar, hvaraf resp. 11,4, 10,5 och 10,1 procent af dödsfall bland bagare föräledas, medan motsvarande procenttal för manliga yrkesutöfvare inom industrien i dess helhet utgöra resp. 7,5, 4,1 och 5,9 procent.

En industrigren, som med afseende på dödligheten bland dess idkare intager en särdeles märklig plats, är *tergodsindustrien*. Ehuru dithörande yrken till stor del utöfvas på landsbygden, hvars helsosamma inflytande röjer sig inom alla andra der hemmahörande yrken, är bland denna industris arbetare dödligheten synnerligen hög. Endast några få yrken kunna i detta hänseende uppvisa högre siffror, och dessa yrken äro samtliga att anse som stadsmannanäringar. Äfven *glasbruksarbetarnes* dödlighetsförhållanden måste betraktas som synnerligen ogynnsamma.

Bland *slakteri-* och *bryggeriarbetare* är dödligheten likaledes hög; ovanligt många dödsfall inträffa här till följd af hjern- och nervsjukdomar samt infektions- och förgiftningssjukdomar.

Koppar-, bleck- och plåtslagare, instrument- och urmakare samt *guldsmeder* och *metallarbetare* äro utsatta för en synnerligen hög dödlighet. Särskildt är detta fallet med guldsmeder och metallarbetare, bland hvilka inom de flesta åldrar det relativa antalet dödsfall är omkring dubbelt så stort som bland den manliga befolkningen i dess helhet. Bland dödsorsaker, som i mera ovanlig grad förekomma inom nu berörda yrken, må framhållas hjern- och nervsjukdomar, hvaraf 14,7 procent af guldsmederna och metallarbetarne afida, medan detta är förhållandet med endast 8,1 procent bland män i allmänhet. Ännu sämre äro förhållandena bland *boktryckeri-* och *bokbinderiarbetarne* samt *tobaksarbetarne*, af hvilka senare öfver hälften eller 57,7 procent ådraga sig döden genom sjukdomar i andedrägtsorganen.

Äfven den s. k. nya arbetareförsäkringskomitén af 1891 framhåller kraftigt, att industriarbetet i vårt land utöfvar ett synnerligen farligt inflytande på industriarbetaren, samt att yrkesfarorna genom nutidens produktionssätt långt ifrån att hafva minskats snarare hafva ökats. "Det är", säger komitén, "ett allmänt känt förhållande, att dödligheten inom olika samhällsklasser är ganska olika allt efter beskaffenheten af sysselsättning och lefnadsvilkor i öfrigt. Sålunda är, hvad särskildt kroppsarbetarne angår, medellifslängden för dem, som äro sysselsatta i jordbruket och vissa dermed likartade yrken, ej oväsentligt längre än för arbetare i flertalet af de *industriella* yrkena". Dessas skadlighet visar sig dels genom högre olycksfallsfrekvens, dels genom högre sjuklighet och dödlighet. Deras verkan i sistnämnda afseende är ej mindre beaktansvärd än deras verkan i det förra. Om arbetaren, säger komitén, förlorar sin arbetskraft, sitt enda förvärfmedel, genom olycksfall eller häftig ansträngning eller genom mera långsamt verkande orsaker, såsom krouiska sjukdomar, kan för honom vara temligen likgiltigt. Ofta kan till och med den arbetare, som drabbats af ett vanligt olycksfall, t. ex. förlorat en arm eller ett ben, vara i öfrigt fullt friskt och därför mindre dåligt stäld än den, hvilkens helsa blifvit för alltid bruten. Man har ofta, framhåller komitén vidare, varit benägen att gifva olycksfallen en viss principiell undantagsställning. Det är dock svårt att inse, fortsätter den, hvarför olycksfallen i arbetet skola betraktas ur väsentligen annan synpunkt än *yrkessjukdomarna*. "Båda äro i lika hög grad beroende af yrkets beskaffenhet. Likasom olycksfallens antal är större inom vissa yrken än inom andra, medföra äfven en del yrken i öfrigt större fara för hlsan än andra. I sjelfva verket kan man uppfatta det inom farligare yrken så småningom fortgående försvagandet af arbetskraften genom sjuklighet eller för tidig ålderdom såsom resultat af ett antal på hvarandra följande, hvar för sig omärkliga smärre olycksfall. Någon principiel åtskilnad emellan olycksfallen och yrkessjukdomarna torde härutinnan svårigen kunna göras."

Ej heller låter sig en dylik principiel åtskilnad genomföra bland de särskilda yrkessjukdomarna inbördes. Somliga af dessa kunna uppträda under mera vederstygliga och upprörande *former*, men det är dermed ingalunda sagdt, att dessa äro de farligaste, de som framför alla andra böra motarbetas. I senaste arbetareskyddskomités betänkande anföres en i detta afseende belysande, af en läkare anställd jämförelse mellan fosfornekrosen och öfriga yrkessjukdomar. Nämnde läkare ansåg fosfornekrosen i farlighet stå betydligt *tillbaka* för många andra yrkessjukdomar, särskildt de s. k. stofthinhalationssjukdomarna, hvilka vore särdeles allmänna och oftast

utgjorde den grundläggande orsaken till sekundära, döden medförande förändringar i lungorna.

För att få en föreställning om det svenska industriarbetets beskaffenhet i hygieniskt afseende *i förhållande till utlandets*, anställde 1884 års arbetareförsäkringskomité en jemförelse med de land, der några tillförlitliga undersökningar då förelågo, nemligen England, Schweiz och Danmark. Såsom allmänt resultat häraf framgick, att i de mindre helsomenliga yrkena förhållandena i Sverige i allmänhet äro bättre, inom de mera helsomenliga yrkena deremot i regeln *sämre* än i nämnda tre land.

Jemförelse med sjuklig- hets- och dödlighetsförhållandena inom industrien i andra land.

Jordbruksarbetarne intaga öfverallt en synnerligen fördelaktig ställning. Bland bergsbruksarbetarne är dödligheten i England något större och i Schweiz vida större än i vårt land. Undantager man den lägsta åldersgruppen, så visa sig dödlighetsförhållandena bland snickare och timmermän i vårt land vara ungefär desamma som i England, men ej oväsentligt bättre än i Schweiz och Danmark.

Bland färgeri- och blekeriarbetare är deremot i Sverige dödligheten i åldrarna under 45 år *större* än i England, bland målare och tapetserare väsentligt högre i åldern 20—25 år, densamma i åldern 25—45 år, men lägre i åldern 45—65 år. Bland murare och stenläggare inträder döden i Sverige likaledes vid tidigare ålder än i England, Schweiz och Danmark. Medan dödlighetsförhållandena bland bagare i England och Schweiz måste anses ganska goda, äro de deremot hos oss ogynsamma, och jemför man dödlighetsförhållandena bland bagare i Sverige och Danmark, så te sig förhållandena i vårt land ännu sämre än hvad jemförelsen med de båda andra länderna utvisar. Äfven bland smides-, maskin- och gjuteriarbetarne är dödligheten intill 45 år *större* än i England, Schweiz och Danmark. Bland tegel-, kakel- och porslinsarbetarne är den betydligt högre än i England i åldern 20—25 år, något högre i åldern 25—45 år samt lägre i åldern 45—65 år. Äfven för instrument- och urmakare, guldsmeder och metallarbetare, boktryckeri- och bokbinderiarbetare samt tobaksarbetare utvisar Sverige genomgående högre dödlighetssiffror än de öfriga land, från hvilka tillförlitliga uppgifter stodo 1884 års komité till buds.

Det nu anförda torde vara nog för att styrka, hvad redan genom den dagliga erfarenheten är noggsamt känt, nemligen att industriarbetet i vårt land i många fall till sjelfva sin beskaffenhet är synnerligen menligt för arbetarnes helsa, och att det följaktligen måste vara ett samhällsintresse af genomgripande vigt att finna något medel, hvarigenom dess skadliga inflytelser kunde i möjligaste mån begränsas.

Behöfligheten af verksamma skydds- åtgärder.

Åtskilliga sådana medel hafva blifvit med större eller mindre framgång pröfvade. Sålunda hafva på vissa ställen damalstrande maskiner omslutits med hufvar och förbundits med sugfläkt eller dylikt, damalstrande operationer eller arbeten med giftiga eller giftutvecklande ämnen hafva förlagts till särskilda rum, torrmalning och torrslipning hafva utbytts mot våtmalning och våtslipning, vid smergelskifvorna hafva anbragts vattenlådor, afsedda att uppsamla en del af det kringrykande dammet, arbetarne hafva försetts med respiratorer eller våta svampar för mun och näsa, med masker eller glasögon till skydd mot metallfisor eller kringstänkande syror, med vantar vid händernas neddoppning i giftiga vätskor o. s. v.

Enligt den af 1884 års arbetareförsäkringskomité i detta hänseende verkställda undersökning hade emellertid dylika skyddsåtgärder blott i ytterst ringa mån blifvit införda inom den svenska industrien. De hade ansetts allt för kostsamma, i synnerhet för de mindre industriidkarne. Läkare, som i afseende härå velat gifva råd, hade

mötts med det svaret, att de föreslagna åtgärderna voro för dyra, och att tiderna vore för dåliga för att medgifva deras vidtagande. Sådana medel som respiratorer eller våta svampar för tilltäppning af mun och näsa hade sällan varit att tillgå, och äfven der detta vore förhållandet, hade de ofta af arbetarne befunnits hinderliga och obehagliga vid arbetet samt dessutom allt för litet skyddande. De anstalter, som gjorts mot spridningen af dam eller giftiga ämnen och ohelsosamma gaser, hade endast sällan visat sig fullt verksamma o. s. v.

Nu anförda fakta synas utskottet ådagalägga, att de hygieniska förhållandena inom många svenska industrigrenar lemna rätt mycket öfrigt att önska.

Väl har en och annan trott sig kunna förmoda, att de uppgifter, som lemnats af 1884 och 1891 års kongl. komitéer, ej skulle vara tillämpliga på den nuvarande ställningen, enär arbetstiderna under de allra senaste åren skulle blifvit väsentligen förkortade samt sjuklighets- och dödlighetsförhållandena väsentligen förbättrade. Men dels är detta blott ett antagande, hvars riktighet endast genom en sådan utredning som den i fjor af Andra Kammaren begärda lärer kunna bestyrkas, dels synes det, med kännedom om den långsamhet, hvarmed förhållandena på ifrågavarande område helt naturligt utveckla sig, vara föga antagligt, att under en så kort tid några mera betydande förbättringar kunnat allmänligen genomföras.

I betraktande här af finner utskottet fullgiltiga skäl tala för verkställande af en utredning, som skulle sätta statsmagterna i stånd att taga under öfvervägande, huruvida ej en mera effektiv begränsning af industriarbetets helsoskadliga inflytelser borde åstadkommas genom en lagstadgad reglering af arbetstiden inom sådana fabriker och andra industriella inrättningar, i hvilka arbetet genom sin art befinnes menligt inverka på arbetarens helse.

Om den ekonomiska möjligheten och lämpligheten af arbetstidens reglering.

Gifvet är emellertid, att en tillfredsställande utredning af förevarande ärende icke kan inskränka sig till en pröfning af den väsentligen *hygieniska* frågan, huruvida och i hvad mån en reglering af arbetstiden kan vara *behöflig*. Lika viktig är helt visst den härmed sammanhängande, väsentligen *ekonomiska* frågan, huruvida och i hvad mån en dylik reglering äfven kan vara möjlig och *lämplig*.

En af de närmast till hands liggande invändningarna är nemligen den, att tidsbegränsningen skulle blifva till skada för näringslivet,

för arbetsgifvarne genom ökade produktionskostnader, för arbetarne genom minskade löner.

Första Kammarens andra tillfälliga utskott yttrade vid förlidet års riksdag härom följande: »Utskottet föreställer sig vidare, att ett sådant statens ingripande icke skulle under nuvarande förhållanden lända till båtнад. Industrien i landet har redan svårt att uthärda täflan med utlandet och lär derför icke vara i tillfälle att vidkännas högre arbetskostnad. En begränsning af den enskilde arbetarens arbetstid skulle derför antagligen medföra undergången af en eller annan industri eller ock en nedsättning af arbetslönen.»

Dessa betänkligheter äro af så genomgripande betydelse, att de vid sakens bedömande ingalunda få lemnas ur sigte. Vore deras rättighet sjelfklar, så skulle en tidsreglering uppenbarligen vara öfvervägande skadlig och en utredning rörande densamma följaktligen fullkomligt ändamålslös.

Utskottet vill med afseende på denna sak, nemligen den ifrågasatta tidsregleringens ekonomiska lämplighet eller olämplighet, icke uttala någon bestämd uppfattning. Åsigt står här gent emot åsigt: å ena sidan farhågorna för att en begränsning skulle skada industrien, å andra sidan försäkringarna om att en sådan begränsning visat sig ej blott ofarlig, utan äfven nyttig. Endast genom en omsorgsfull undersökning torde det blifva möjligt att i denna viktiga, men invecklade fråga komma till en öfvertygelse, som hvilar på tillräckligt många säkra fakta och som tager full hänsyn till alla de omständigheter, hvilka vid frågans bedömande måste komma i betraktande. Med den uppfattning, utskottet hyser om en sådan undersökningens behöflighet, är det gifvet, att det icke kan vilja gå denna undersökning i förväg eller söka föregripa dess resultat, och då utskottet i det följande anför några uttalanden, hvilka besvara den föreliggande frågan med ja, sker sådant ingalunda derför, att utskottet i sin helhet skulle vilja göra dessa uttalanden till sina egna, utan endast för att dermed ådagalägga, att frågan hör till dem, hvilka kunna besvaras på olika sätt och i hvilka en utredning alltså är at nöden.

I Sverige har nämnda fråga blifvit behandlad redan af den komité, som Kongl. Maj:t tillsatte den 30 juli 1875 för utarbetande af en författning angående barns och yngre personers antagande och användande i fabriks- och handtverksarbete samt om tillsyn från statens sida öfver de deri meddelade föreskrifters efterlefnad.

Denna komité, hvars den 19 april 1877 afgifna betänkande är undertecknad Pehr Ehrenheim, O. F. Hallin, A. W. Staaff, C. J. Meijer-

berg och Carl L. Lundström, berör i *motiveringen* till sitt förslag frågan om en reglering af arbetstiden äfven för fullvuxna arbetare, såväl manliga som kvinnliga. Till följd af begränsningen i det dem gifna uppdraget ansågo sig komiterade förhindrade att föreslå någon föreskrift i denna riktning, men de uttalade sin *önskan* om en reglering af arbetsdagen till högst 11 timmar, och de ansågo sig medelbarligen i någon mån kunna främja detta önskemål genom förslaget att för arbetare *närmast under 18 års ålder* bestämma en lagstadgad maximal-arbetsdag af nämnda längd. För ifrågavarande yngre arbetare ansågo de visserligen en sådan nedsättning vara allt för ringa.

Men — fortsatte de — man bör ej fördölja, att denna nedsättning har en vidsträcktare verkan, än bokstafven deraf antyder. I de flesta fabriker, der yngre personer till något större antal användas, skall följderna af denna bestämmelse antagligen blifva arbetstidens inskränkning till elfva timmar *jemväl för fullvuxna arbetare*. Och då uppstår den fråga, som under arbetslagstiftningens äldre skeden varit föremål för så häftigt meningsutbyte, nemligen hvad inverkan på det nationella arbetet i dess helhet en sådan nedsättning i arbetstiden utöfvar? Då i England, under rörelsen för en nedsättning i arbetstiden för yngre personer och kvinnor, sådana män som lord Brougham, sir Robert Peel, Cobden och Bright m. fl. af Englands förnämsta statsmän bekämpade denna nedsättning såsom ledande till industriens undergång, då en vetenskapsman som Senior kunde häråt gifva stödet af sin lärdom och sitt skarpsinne, så skulle det vara förvånande, om icke den likartade förändring, komiterade ifrågasatt, skulle från ett eller annat håll mötas med samma farhågor.

Men den erfarenhet, som vunnits genom den nyare engelska lagstiftningen från 1844, är för denna fråga fullkomligt afgörande. Fabriksinspektorn Horner, hvilken förut tillhört motståndarne till nedsättningen i arbetstiden, förklarade efter undersökningar, som i afseende å noggranhet och omfattning icke lemna något att önska, att han misstagit sig om verkan af den minskade arbetstiden: arbetsprodukten hade i textilindustrien under 11 timmars arbete något öfverstigit den förut under 12 timmar erhållna och lönen i följd deraf något förhöjts. Förklaringen af detta sakförhållande ligger i det inflytande, som arbetarnes flit och uppmärksamhet ega i afseende å tillverkningsbeloppet. Senior sjelf fann sig 1863 å kongressen för social vetenskap i Edinburgh föranlåten att påyrka tiotimmarsarbets införande äfven i industrigrenar, der detsamma dittills ej vunnit insteg. Detta har sedermera skett; och förnyade försök hafva bekräftat, att förändringen länder alla, näringsidkare såväl som arbetare, endast till gagn. Bland de många exempel härpå, som i Th. Brasseys arbete om arbete och löner blifvit sammanförda, äro följande synnerligen lärorika: "Ransome & Sims maskinfabrik i Ipswich sysselsätter 1,200 arbetare. I början af 1872 nedsattes arbetstiden från 58 $\frac{1}{2}$ till 54 timmar i veckan, och till följd häraf stegrades arbetsintensiteten hos de vid maskinerna sysselsatta arbetarne så, att driftkraften måste ökas med 12 till 15 procent. Då Dollfus i Mulhouse inskränkte arbetstiden från 12 till 11 timmar, visade det sig, att arbetarne uträttade 5 procent mera arbete än tillföre." *Flera af vårt lands större industridkare hafva och inför komitén uttalat den åsigt, att en nedsättning af arbetstiden till 11 eller möjligen 10 timmar icke skulle lända till förfång för produktionen, utan snarare tvärtom.*

Af de uttalanden i samma riktning, som särskildt under senare åren framkommit i utlandet, meddelas några exempel i den detta utlåtande åtföljande bilaga, till hvilken med afseende härå hänvisas.

Utskottet, som af dessa och liknande uttalanden endast vill draga den slutsatsen, att frågan om tidsregleringens ekonomiska verkningar kan besvaras på olika sätt, samt att åtskilliga beaktansvärda skäl kunna förebringas för den meningen, att en kortare arbetstid icke nödvändigt behöfver medföra en minskad produktion, finner denna mening vara delad äfven af Första Kammarens andra tillfälliga utskott vid förlidet års riksdag. Detta yttrade nemligen härom: »Väl förbiser utskottet icke *möjligheten af att en arbetare må kunna åstadkomma en lika arbetsprodukt under en något kortare tid som under en något längre*», hvarefter det emellertid tillägger: »men i den mån erfarenheten kan gifva sådant vid handen, lärer helt visst en till arbetsklassens höjande lädande begränsning af arbetstiden *falla af sig sjelf*, utan att staten behöfver derom förordna».

Genom dessa senare ord beröres en annan af de punkter, som med afseende å denna fråga alltid varit företrädesvis omtvistade. Å ena sidan har man ansett, att i samma mån som arbetsgifvarne komme till insigt om att de i sjelfva verket icke hade något intresse af en lång arbetstid, i samma mån skulle de ock sjelfmant begränsa den-samma. Å andra sidan menar man sig deremot hafva funnit, att erfarenheten i allmänhet icke gifvit stöd åt dylika förhoppningar, samt att statens medverkan visat sig vara af nöden vid hvarje framsteg i i denna riktning, vare sig det gällt minderåriga eller qvinnor eller vuxna män. Äfven här föreligger således en synnerligen viktig fråga, som blifvit besvarad på motsatta sätt, och rörande hvilken en utredning är väl behöfzig.

Mot förslaget att *nu* underkasta detta ärende en grundlig och allsidig utredning har blifvit invändt, att man innan dess borde afvakta dels den slutliga pröfningen af ett förslag om revision af förordningen den 18 november 1881 angående *minderårigas* användande i arbete vid fabrik, handverk eller annan handtering m. m., dels äfven de undersökningar, som en möjligen blifvande *arbetsstatistisk byrå* kunde rörande arbetstiden komma att anställa.

Hvarken den föreslagna revisionen af förordningen rörande minder-

*Undan-
skjutandet af
en behöfzig
utredning icke
lämpligt.*

åriga arbetare eller det ifrågasatta upprättandet af en arbetsstatistisk byrå synas emellertid kunna innebära någon tillräcklig grund för den nu af utskottet önskade utredningens undanskjutande. Frågan om arbetstidens reglering för de minderåriga har hos oss alltid blifvit pröfvad utan samband med frågan om en dylik reglering för de vuxna. Med afseende å den arbetsstatistiska byrån må anmärkas, att äfven om en kongl. proposition angående upprättandet af en dylik byrå under den närmaste framtiden kommer att föreläggas Riksdagen och varder af densamma antagen, så framgår likväl af den 1893 aflåtna riksdagskrifvelsen härom, att denna arbetsstatistiska byrå icke skulle få till uppgift att verkställa en utredning af det slag, som utskottet nu begär.

Den föreslagna socialstatistiken skulle visserligen komma att insamla uppgifter äfven om arbetstiderna inom de olika yrkena, alltså uppgifter af väsentligen samma slag, som blifvit infordrade, bearbetade och framlagda af 1875, 1884 och 1891 års komitéer. Men detta skulle vara blott ett af föremålen för dess verksamhet. Enligt riksdagskrifvelsen af den 2 maj 1893 skulle denna omfatta två stora grupper af uppgifter: *a)* antalet i de särskilda yrkena anställde arbetare, fördelade efter ålder, kön och civilstånd; aflöning och aflöningssätt (tidlön, med eller utan premie, styckelön, andel i vinsten o. s. v.), arbetstiden; arbetslokalernas tillstånd, helsovådliga inflytelser m. m.; arbetarens utgifter för sitt uppehälle, födans beskaffenhet, lifsmedelsprisen; bostadsfrågan; hustruns sysselsättning utom hemmet; arbetslöshet; strejker; olycksfall i arbetet; sparkassor och insättningar i sparbanker; kooperativa företag; inrättningar till främjande af arbetsklassens materiella, intellektuella och moraliska fromma o. s. v.; *b)* affärsställningen inom de olika industrigrenarna, hvarigenom lagstiftaren sattes i tillfälle att bedöma, i hvad mån åtgärder, som medförde en ökning i produktionskostnaderna, kunde vidtagas, utan att derigenom möjligheten att bestå i konkurrensen allt för mycket försvårades eller rent af tillintetgjordes.

Arbetstiden inom de olika yrkena skulle således utgöra blott *en* af de oändligt många punkter, som tid efter annan skulle komma i åtnjutande af speciel statistisk behandling, och det är naturligtvis omöjligt att med någon grad af sannolikhet kunna veta, när turen en gång komme till just denna punkt. Då nu denna socialstatistik skulle omfatta samtliga sociala förhållanden, och statistik är nyttig vid bedömandet af alla sociala frågor, så måste konsekvensen af den gjorda invändningen blifva den, att hela det sociala lagstiftningsarbetet i vårt land skulle ligga nere under den tid, som behöfves för att ett förslag om socialstatistikens ordnande skulle hinna framläggas, antagas och

utföras, samt derutöfver äfven tills det socialstatistiska materialet från olika områden blifvit för någon längre period insamladt, bearbetadt och offentliggjordt.

Slutligen har mot den af Andra Kammaren vid förlidet års riksdag yrkade utredningen blifvit invändt, att nämnda utredning icke borde ske *samtidigt* för alla de industrigrenar, som härvid kunde ifrågakomma, utan i stället *successivt* för den ena efter den andra, allt efter som särskilda kraf derom blefve framställda.

Önskligheten af att utredningen blifver jemförande.

En sådan anordning af utredningen synes Första Kammarens andra tillfälliga utskott åsyfta genom följande i dess utlåtande intagna yttrande: »Att särskildt undersöka behöfligheten och lämpligheten af en begränsning af arbetstiden inom sådana industriella inrättningar, i hvilka arbetet genom sin art menligt inverkar på arbetarnes helsa, lär icke vara rätta gången för lösningen af de frågor, som med hänsende till sådana inrättningar framställa sig. Den rätta vägen synes vara att allt efter som omständigheterna påfordra för hvarje sådan klass af inrättningar undersöka, hvad som kan lända till afvärjande eller begränsning af faran. Om härvid en inskränkning af arbetstiden finnes nödig, må frågan derom tagas under särskild ompröfning; men att ensamt med hänsyn till arbetstidens längd taga de ifrågavarande inrättningarnes helsofarliga beskaffenhet i betraktande, torde ej vara lämpligt.»

Utskottet vill ej förneka, att det i fråga om någon enstaka industrigren, hvars arbetare möjligen lefva under exceptionelt ogynsamma förhållanden, kan finnas nödvändigt att taga dessa under särskild ompröfning. I allmänhet taget anser utskottet det likväl vara mera lämpligt att, då en utredning af föreliggande fråga skall ega rum, låta undersökningen samtidigt omfatta alla sådana industrigrenar, i hvilka arbetet genom sin art befinnes menligt inverka på arbetarens helsa, än att begränsa densamma till endast en näringsgren i sender. Det synes nemligen — såsom motionären riktigt framhåller — i sig sjelft klart, att en fullt rättvis lagstiftning i förevarande afseende svårligen kan komma till stånd utan tillfälle till *jemförelse* de olika industriarterna emellan. Bestämmandet af de yrken, som i första rummet borde underkastas reglering, blefve nemligen i annat fall öfverlemnadt åt godtycket eller åt vissa förutfattade, men kanske delvis ogrundade meningar om

den ena eller andra industriartens större eller mindre helsovådighet, och vederbörande arbetsgifvare skulle då — i fall de hyste farhågor för att tidsregleringen möjligen skulle komma att bereda dem några olägenheter — ej utan skäl kunna klaga öfver en partisk och obillig lagstiftning.

*Utskottets
yrkande.*

På grund af nu anförda skäl finner sig utskottet böra tillstyrka Andra Kammaren att förnya sitt i fñor beslutade och af motionären nu ordagrant återupptagna yrkande i denna fråga. För att ännu tydligare än redan då skedde betona det uteslutande *hygieniskt-humanitära* syftet med den ifrågasatta åtgärden och för att om möjligt undanröjja hvarje missuppfattning i detta afseende, torde det emellertid vara lämpligt att låta det i fñorårets beslut förekommande ordet »*särskildt*» utgå. Utskottet får sålunda hemställa,

att Andra Kammaren för sin del ville besluta, det Riksdagen måtte i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhålla, att Kongl. Maj:t täcktes genom sakkunniga personer låta utreda, huruvida och i hvad mån åtgärder äfven i vårt land kunna vara behöfliga och lämpliga för ordnande af förhållandet mellan arbetsgifvare och arbetare beträffande reglerandet af arbetstiden inom sådana fabriker och andra industriella inrättningar, i hvilka arbetet genom sin art menligt inverkar på arbetarens helsa.

Stockholm den 8 mars 1895.

På utskottets vägnar:

EMIL HAMMARLUND.

Bilaga.

Bland de nationalekonomiska forskare, som under senare tider gjort arbetstidens inverkan på produktionen till föremål för vetenskaplig undersökning, märkes professor *Lujo Brentano*, hvilken behandlat detta ämne i en särskild skrift om »arbetslönens och arbetstidens förhållande till arbetsprestationen» (utgifven på svenska 1893.) Författaren yttrar deri bland annat följande:

Man har öfverallt iakttagit, att arbetare i länder med kortare arbetstid producera mera än arbetare i länder med flera arbetstimmar. — Engelska arbetare bruka gycla med fransmännens sätt att arbeta, i det de kalla det att leka, och en engelsk skeppsbyggare, som måste förpligta sig att låta bygga en del af de fartyg, som den franska regeringen bestälde af honom, i Frankrike, förklarade 1886, att orsaken, hvarför de franska arbetarne stodo efter de engelska, vore deras längre arbetstid. I mars 1890 förklarade för mig en uppsyningsman i William Mathers maskinfabrik i Salford i närvaro af en delegare i firman, att han arbetat i Dresden, England och Amerika samt att den amerikanske arbetarens större produktionsförmåga vore en följd af hans kortare arbetstid; likaledes hade han observerat en stegrad produktion i Salford för hvarje gång som arbetstiden förkortades; i Sachsen vore arbetstidens stora längd en af hufvudorsakerna till den mindre produktionsförmågan. Likaså hörde jag numera affidne Laveleye uttala sin förvåning öfver de tyska arbetarnes långsamhet i jmförelse med de belgiska och franska. Härmed öfverensstämma uppgifterna från den tyska jernundersökningskommissionen af 1878. De indiska bomullsspinnarne hafva beräknat, att den engelska arbetarens prestationsförmåga förhåller sig till den indiske arbetarens som 56 till 23,2; och om ryssarne berättar Brassey, att en engelsk arbetare lemna lika mycket arbete på 10 timmar som två ryska på 16 timmar.

I full öfverensstämmelse härmed har man tillika observerat, att inom samma nation arbetare med en regelmessigt kortare arbetstid öfverträffa arbetare med en regelmessigt längre tid, och likaså har man gjort en mängd nya observationer öfver arbetsprestationens stegring till följd af ytterligare reduktion af arbetstiden. För hvart och ett af dessa fall lemna Brassey talrika bevis. Men äfven efter utgifvandet af Brasseys skrifter ha liknande iakttagelser blifvit gjorda. Sedan tiotimmarlagen blifvit antagen i Massachusetts, förklarade den kände frihandlaren Edvard Atkinson i Boston, en broder till direktören för det största bomullsspinneriet i Lowell, inför ett parlamentsutskott, att tiotimmarlagen af 1874 »vore till sina verkningar skadlig för arbetarne, enär de måste arbeta för $\frac{1}{11}$ mindre än andra stater.» Byrån för arbetsstatistik fick då i uppdrag att undersöka förhållandet. I dess berättelse af 1881 återfinnas denna undersöknings resultat. Slutet lyder: »Det framgår tydligt, att Massachusetts på 10 timmar per man per väfstol eller per spindel alstrar en lika stor mängd produkter af samma slag som andra stater på 11 eller ännu flera timmar, och derjemte, att lönerna äro lika höga, om icke högre, än i stater med

längre arbetstid.“ Likaså berättar Donald, att åttatimmarsdagens införande i åtskilliga yrken inom staten New-York utan undantag haft till resultat, att arbetsprestationen ökats med en tiondedel. I Australien började åttatimmarsrörelsen år 1858 inom byggnadsyrket i Melbourne. Den befordrades kraftigt af en entreprenör vid namn James Stephens, hvilken efter de vid hans tegelbruk gjorda försöken förklarade, att hans folk uträttade lika mycket på 8 som på 10 timmar. Från nämnda år och intill 1891 utsträcktes åttatimmarsdagen till 60 yrken, d. v. s. till mer än $\frac{3}{4}$ af arbetarebefolkningen, utan att industrien deraf på något sätt skadades.

Erfarenheten från Europa gifver oss samma lärdomar.

I England hafva, synnerligen under de senare åren, många *större arbetsgifvare* anställt formliga försök med en kortare arbetsdag i syfte att sålunda på rent praktisk väg få utrönt, huruvida en begränsning af arbetstiden skulle blifva till skada för dem sjelfva och deras klass. Redogörelser för resultatet af dylika försök hafva blifvit offentliggjorda dels i tidningar och tidskrifter, dels i särskilda arbeten. Ur ett sådant (*A shorter working day by R. A. Hadfield and H. de B. Gibbins, London 1892*) må meddelas några uttalanden af den ene utgifvaren, som är egare af ett betydande stålgiuteri i Sheffield. De återfinnas, jemte en mängd andra af liknande art, i arbetets sjunde kapitel, som bär öfverskriften »Praktiska experiment».

Författaren har gjort sig åtskilligt besvär med att utforska deras mening, hvilka varit i tillfälle att praktiskt verka för införandet af en kortare arbetstid.

Det första exemplet erbjuder firman

S. H. Johnson & Co, Engeneering Works, Carpenters Road, Stratford, London.

Denna firma har haft artigheten att gifva författaren fullständigt svar på en rad spörsmål, framställda till densamma rörande systemet med 8-timmars-dag (48-timmars-vecka). Herrar Johnson & Co hafva arbetat efter detta system omkring tre och ett halft år och hafva tillämpat det på öfver hundra man, representerande olika fack: maskinarbetare, uppsättare, gjutare och vanliga arbetare. De förutskicka den mycket förståndiga anmärkningen, att man vid öfvervägande af lämpligheten att införa åtta-timmars-dag måste, enligt deras öfvertygelse, taga hänsyn till följderna af en jemkning med afseende på tidpunkten för arbetet samt anordningen dervid. — — —

De förändrade anordningar, som herrar Johnson & Co funno lämpliga att vidtaga voro: för det första indragandet af frukosttimmen, för det andra tidsafkortningens förläggande till morgonen. I likhet med de flesta andra firmor hade de lidit betydlig förlust genom oregelbunden ankomst på morgonen. Om arbetsgifvarne envisas att lefva i "den tanklöses paradis" och att anse sig fruktansvärdt förfördelade genom arbetarnes försummelse att ej punktligt iakttaga godtyckliga och oskäligen regler samt genom det abnorma tillstånd, som det tidiga morgonarbetet förorsakar, så kunna de ej vänta annat än att sjelfva blifva lidande härfpå. En sådan hållning från deras sida är dock

mycket oklok. Vidare vill jag påstå, att om man anställde en ordentlig undersökning beträffande å ena sidan verkliga kostnaden för det arbete, som utföres före klockan åtta på morgonen, och å andra sidan det verkliga värdet af samma arbete, så är det sannolikt, att mången arbetsgifvare skulle spärra upp ögonen af förvåning. Herrar Johnson & Co hade gjort den beräkningen — och de hafva redan genom sitt nuvarande arbetsystem fått bekräftelse på dess riktighet — att det tidiga morgonarbetet kostar arbetsgifvaren 50 procent mer än samma arbete skulle kosta, i fall det utfördes under normal tid på dagen. Detta är en ytterst viktig punkt. Herrar Johnson & Co ansågo vidare, att tillrustningarna för frukostrasten och för igångsättandet af arbetet efter denna rast tillsammans medförde en tidsförlust af fulla femton minuter. Ytterligare besinnade de — och detta var en mycket förständig tanke — att vägen till en mans hjerta, i fråga om hans arbete likaväl som i fråga om annat, går så att säga genom hans mage, samt att en arbetare, som måste infinna sig tidigt på morgonen, sannolikt utan att ha fått en bit mat i sig, ej kan åstadkomma något fullt tillfredsställande arbete. Sedan arbetets början framflyttats till klockan åtta, kommo arbetarne deremot icke, liksom förut, med tom mage. Under det gamla systemet var det äfven nödvändigt att sörja för artificiell belysning i arbetslokalen under vintermorgnarna, hvilket naturligtvis äfven medförde någon förlust af arbetstid. Denna inbesparades nu. Likaså uppstodo äfven besparingar i kostnaderna derigenom, att maskineriet ej behöfde vara i gång under en tid, då arbetets värde uppgick till endast 50 procent af hvad det borde. Härtill kommo besparingar i många andra afseenden, såsom praktiska män lätt finna.

På grund häraf kommo herrar Johnson & Co till den slutsatsen, att genom antagandet af åttatimmars-dagen och genom den på samma gång vunna säkerheten att verkligen få alla sina arbetare precis klockan åtta, i stället för att endast vänta dem klockan sex, de sannolikt skulle erhålla lika mycket arbete utfördt på åtta timmar som förut på nio. De framhålla derjemte ytterligare, att för många af deras arbetare, hvilka bo något aflägsset från arbetsplatsen (en half engelsk mil eller deröfver) innebar den tidigare timmen, att de för att få frukost mellan åtta och half nio ovilkorligen måste springa både hem och tillbaka, samt att deras måltid sannolikt måste blifva både otillräcklig och illa smält. Här se vi någon hänsyn tagen till mera humana motiv, men vi skola äfven finna, att detta till och med från ren affärssynpunkt betraktadt har lönat sig. Och det måste ju vara tydligt, att när arbetstidens början är rimlig, så att arbetaren dessförinnan haft tillfälle att få sig ett ordentligt mål och hustrun likaledes haft tillfälle att laga maten i ordning tids nog, så kan man vänta, att slutresultatet skall blifva tillfredsställande.

Men — kan man fråga — hvad blef resultatet? Jo, under de första tre månadernas arbete inträffade endast två fall, då arbetare kommo för sent. Fullständigt har denna höga ståndpunkt visserligen ej sedan bibehållit sig, men punktligheten har likväl varit fullt tillfredsställande. — — —

Herrar Johnson & Co betalade sina arbetare, under nyss angifna förbehåll rörande punktlig inställelse, lika mycket för 48 timmar som förut för 54, nemligen för gjutare och maskinister 40 sh. 6 d. till 42 sh. 9 d. Deras bestämda öfvertygelse är, att 8-timmars-dagen en gång måste komma, och stor heder tillkommer dem för deras kloka och humana åtgöranden.

Följande äro de frågor, som blifvit af författaren framställda samt af herrar Johnson & Co besvarade:

Åttatimmars-frågan.

1. Har det uppstått någon ökning i produktionskostnaden?
2. Är förändringen omtyckt af arbetarne?
3. Anser Ni, att arbetet numera utföres med mera intelligens och intresse?
4. Uppstå till följd af den kortare arbetstiden några extra besparingar, exempelvis genom noggrannare tillsyn från förmännens sida? Skulle några andra extra fördelar visat sig, torde ni vara god uppgifva hvilka.
5. Utföres enligt er uppfattning under åtta och en half timme af arbetarne lika mycket eller mindre arbete än under nio?
6. Är påpassligheten om morgnarna likadan eller bättre än före förändringens genomförande? Om möjligt torde bestämda uppgifter lemnas rörande denna punkt.
7. Anser ni, att minskad arbetstid i England skulle göra det möjligt för kontinentens fabrikanter, hvilkas arbetare hafva längre arbetstid, att täfla med oss under för dem gynsamare förhållanden?

Herrar Johnson & Co svarade:

1. De hafva ej funnit någon ökning af produktionskostnaden, utan tvärtom en minskning.
2. Förändringen är mycket omtyckt af arbetarne, hvilkas nit och bemödanden visa, att den väckt största belåtenhet.
3. *Vi hafva nu en mera intelligent uppsättning af arbetare.*
4. Många extra besparingar uppkomma genom den kortare arbetstiden.
5. Vi erhålla mera arbete utfördt.
6. Mera tid blir öfrig för äldre och yngre arbetare att förkofra sig genom besökande af tekniska aftonskolor. Herrar Johnson & Co anse, att deras arbetare vinna goda två timmar till vederqwickelse och förkofran.
7. Produktionskostnaden är icke ökad, och på grund af vår erfarenhet om kontinentens arbetare tro vi ej, att dessa med sin längre arbetstid kunna hålla stängen mot våra med deras kortare arbetstid.

Förestående svar äro af synnerligt värde, och detta enda faktum, att arbetarne till följd af sin bättre tillgång på tid söka att förkofra sig, är i sig sjelft — ensamt det — i högsta grad glädjande och betydelsefullt.

Herrar Brunner, Mond & Co i Northwich,

en firma med mycket stor affär, hvars utomordentliga framgång i kemiska tillverknin-
ningar är så väl bekant, hafva benäget gifvit svar på författarens frågor rörande
införandet af åttatimmarsystemet i deras verkstäder. Ehuru deras industri är af
en fullkomligt olika beskaffenhet med den nyss anförda, så lemnar dock äfven den
ett bevis på de goda verkningarna af en förändring från längre till kortare arbetstid.
I detta fall minskades tiden från tolf timmar till åtta. Personalen arbetade nemligen
förut kontinuerligt sju dagar i veckan, tolf timmar per arbetslag, med ett skift af
tjugutvå timmar hvar fjortonde dag. Detta tyckes vara ett arbete så det förslår,
ehuru dess intermittenta natur utan tvifvel i någon mån modifierade verkningarna af
en så lång arbetstid. Herrar Brunner, Mond & Co nedsatte arbetstiden till åtta

timmar, och verkställande direktören säger: "Vi hafva aldrig haft anledning att ångra denna förändring. För arbetarne har den varit en ren välgörning. Den har utöfvat det största inflytande på förbättrandet af deras helsotillstånd och på förminskandet af dryckenskapen, hvilken före systemets antagande verkligen var ganska betydlig. Ordningens mellankomst är numera ej längre så behöflig, som den förut brukade vara."

Här hafva vi ett slående exempel på det sakförhållandet, att den öfveranstängning, som nu allt för ofta förekommer, framkallar förseelser, hvilka det sedan kostar nationen vackra fyrkar att beifra och bestraffa. Här föreligger ett bestämdt intyg därpå, att orsakerna till vårt lands plågoris, dryckenskapen, till en viss grad kunna spåras tillbaka till den omenskligt långa arbetstid, som ofta påläggas. Om sålunda åttatimmarsystemet kan stärka det mest rationella botemedlet mot dryckenskapen nemligen sjelfaktningen, så skulle ett försök dermed säkerligen i många afseenden befinnas löna sig. I betraktande af förestående ojäfaktiga vittnesbörd måste man göra sig den frågan: med hvilket belopp skulle icke detta lands spritkonto, uppgående sistlidet är till öfver 142 millioner pund, kunna nedprutas! Det är icke underligt, att en arbetare med den långa arbetstid, som nu så ofta förekommer, frestas till dryckenskap. Anförda exempel är endast ett nytt bevis derpå, att arbetarne, i fall de erhålla mera fritid, skola veta att rätt värdera densamma. Författaren har ofta hört sägas: "Gif dem mera ledighet, och de skola blott så mycket oftare besöka krogen." Här se vi ett sakförhållande, som bevisar raka motsatsen till detta falska påstående.

Herrar William Allan & Co.

Följande skrifvelse från herr Allan gifver ett nytt bevis för den satsen, att ett uns praktik är mera värdt än ett skeppund teori.

Scotia Engine Works, Sunderland,
den 26 februari 1892.

H. H.

Edert ärade har kommit mig till handa, och jag ber att få besvara edra frågor i den ordning de blifvit framställda.

1. Så vidt jag af böckerna och aflöningsräkningen kan döma, tror jag, att produktionskostnaden kommer att ställa sig lägre än förut.

2. Alla arbetarne äro gynnsamt stämda för förändringen, och de ådagalägga, om jag så må säga, en sundare anda, hvilken bland annat yttrat sig däri, att vi ej haft några "sölare", sedan det nya systemet började tillämpas.

3 och 4. Förändringen är i sjelfva verket så högt värderad af samtliga parter, att resultatet deraf kommer att ställa sig fördelaktigt för arbetsgifvaren. Förmännen äro alla regelbundet på sin post, så att arbetet går raskt undan.

5. Det må låta som en paradox, men jag får nu afgjort *mera arbete utfördt* än förut. Jag är rent af förvånad öfver huru arbetet går undan, när jag — i likhet med så många andra arbetsgifvare — föreställt mig, att resultatet af arbetstidens

minskning skulle blifva en motsvarande minskning i arbetsutbytet. *Detta är ett misstag*, ty den menliga maskinen kan, när den är i god ordning och vid sunda vätskor, utföra mera arbete än i motsatt fall.

6. Talet om den utländska konkurrensen är en barnslighet. Lång arbetstid betyder ingalunda större arbetsutbyte eller minskade kostnader; i annat fall skulle ju vi importera kol från Tyskland o. s. v. I afseende på en del varor, såsom fickur, väggur, musikaliska instrumenter m. m. kan den utländska konkurrensen beröra oss, men i våra hufvudtillverkningar aldrig — ty under de år, då utlandets arbetare äro hindrade genom konskriptionen, få våra unga arbetare öfva sig med hammaren och mejseln i stället för med geväret, och på grund häraf kunna vi producera bättre arbetare.

Jag är öfvertygad om att ett allmänt införande af åttatimmarsystemet skall visa sig fördelaktigt i rent ekonomiskt hänseende.

Jag har nu framställt min åsigt, grundad på rön och iakttagelser, och jag har ingen som helst anledning att ångra förändringen. För mig har det varit verklig öfverraskande att bevittna, huru mina gamla åsichter hafva ramlat och huru mina farhågor skingrats genom sakernas nya ordning.

Högaktningsfullt

Wm Allan.

Sedan förestående skrefs har herr Allan (i juni 1892) höjt sina arbetares aflöning med 5 procent utan att han derom blifvit ombedd. Det är ett mycket praktiskt bevis på huru väl den kortare arbetsdagen lönat sig för honom.

En utförlig undersökning af den *schweiziska* maximalarbetsdagens inverkan på detta lands produktion har blifvit offentliggjord af den bekante yrkesinspektören d:r *F. Schuler*. Enligt denna undersökning (Der Normalarbeitstag in seinen Wirkungen auf die Produktion, Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik von H. Braun, 1891 sid. 82—102) skulle minskningen af arbetstiden icke hafva medfört motsvarande minskning af arbetsutbytet, arbetsintensiteten och tekniken skulle hafva gått framåt, produktionen och arbetslönerna i många fall stigit och tidsregleringen i det hela visat sig vara en sann välgärning för arbetarne utan att lända arbetsgifvarne till förfång. Resultaten sammanfattas af författaren i följande allmänna slutord:

Tyvär är härmed råden af de fakta redan slut, hvilka här kunna anföras och tillgodogöras i och för ett i någon mån tillförlitligt bedömande af den schweiziska maximalarbetsdagens verkningar. Dessa såväl som otaliga andra iakttagelser, som hvar och en kan göra, hvilken kommer i närmare beröring med lifvet och verksamheten inom fabriken, leda till den öfvertygelsen, att arbetstidens längd endast inom vissa gränser är bestämmande för arbetsutbytet. Den är det i så mycket högre grad, ju mindre arbetarens kropps- och själskrafter tagas i anspråk genom hans sysselsättning, ju mindre kraftförbrukning maskinens betjenande kräfver; den är det i mycket ringa grad, der det mest kommer an på ett omsorgsfullt och noggrannt arbete. Der

det arbetas med maskiner, der blir arbetaren under så mycket kortare tid i stånd att presteras sitt normala arbete, ju mera komplicerad maskinen är, och ju mera förstånd, uppmärksamhet och omdöme dess betjening eller ledning fordrar. Här af öfverallt den företelsen, att arbetstiden först förkortas inom de industrier, som behöfva arbetare, hvilka äro intelligenta och förvärfvat sig ett visst mått af bildning. Sådana arbetare förbruka kraft genom kroppslig och andlig ansträngning samtidigt. Man finner det visserligen ofta påfallande, att personer af detta slag efter slutadt arbete i sitt yrke bruka hängifva sig åt ytterligare verksamhet i hemmet, i trädgården eller till och med ute på fältet. Men man förgätor, att härvid till en stor del andra, förut ännu icke ansträngda muskelpartier sättas i verksamhet, samt att genom vistelsen i det fria, genom blodomloppets och andhemtningens livvande ett kroppens vederqvickande samtidigt kan ega rum. Vida mer göra sig de i kroppen hopade trötthetsämnen gällande genom olust och oförmåga till andlig verksamhet. Det är ej att undra på, att fabriksbarn i sina afton- och fortsättningskolor efter ett tröttande arbete visa så liten andlig vakenhet samt att man i arbetareföreningar kan iakttaga så mycken tanklös efterrabbling af det föresagda, så liten egen själsverksamhet, enär deras sammankomster hållas efter arbetsdagens mödor, efter förbrukning af det normala kraftmättet samt under en tid, som borde vara egnad åt vilan.

Arbetaren har ett visst kraftmätt att förbruka. Detta mått kan emellertid minskas eller ökas allt efter näringsens beskaffenhet och kroppens hela öfriga vård. Bättre underhåll och större arbetsförmåga stå i omedelbar vaxelverkan med hvarandra. Derför — och i framställningen om spinnerierna hafva bevis härför blifvit framlagda — kunna arbetare bringas till ökad arbetsförmåga, om deras aflöning och således möjligheten till bättre underhåll af kroppen i samma förhållande ökas. Samma verkan har äfven förbättringen af sundhetsförhållandena inom fabriksverken, det vill säga undvikandet af allt sådant, som eljest skulle menligt inverka på arbetarens kroppskrafter. Men äfven på annat sätt kan arbetsförmågan inom en viss gifven tid ökas — om nemligen kraftförbrukningen fördelas på ett mindre antal arbetstimmar. Då blir det, såsom anförda erfarenheter ådagalägga, under för öfrigt lika förhållanden möjligt att kunna utföra lika mycket arbete på 11 eller ännu färre timmar som förut på 12.

Om detta så ofta drages i tvifvelsmål, så torde väl orsaken härtill merendels ligga deri, att arbetets tempo endast småningom blir och kan blifva ett annat. Liksom kapplopningshästen tränas och sättes i stånd att utföra utomordentliga prestationer, och liksom sportsmannen — han må nu heta bergbestigare eller roddare, atlet eller konstberidare i cirkus — tränar sig för sin konst, så kan äfven fabriksarbetaren genom småningom inhemtad vana och öfning sättas i stånd till vida större arbetsutveckling under samma tid, såsom det ju äfven lyckats den engelske arbetaren gentemot den schweiziske med hans långsammare väsende och gentemot den hinduiske med hans betydligt ringare uthållighet. Det säger sig sjelft, att denna stegring ej kan drivas i det oändliga. Vi veta icke, vid hvilken arbetstidsförkortning en *varaktig* mindreprestation inträder. Det är möjligt, att den inträder vid ett efter våra nuvarande begrepp mycket lågt timal. Endast erfarenheten kan visa, huru härmed verkligen förhåller sig.

Men det veta vi, att samma mått icke kan gälla för alla menniskor, ja förmodligen icke ens för alla menniskoraser. Man kan således i detta afseende icke uppställa någon ens närmelsevis pålitlig beräkning för någon som helst industrigen, innan man känner sammansättningen af dess arbetspersonal. Beräkningen blir desto säkrare, ju mera normala de enskilda individer i allmänhet äro, hvilka sysselsättas i

en industri; den blir desto otillförlitligare, ju flera abnorma individer som deltaga i fabriksdriften. Och det gifves industrier, exempelvis bomullsspinneri-industrien, hvori med förkärlek samla sig personer, hvilka endast delvis äro arbetsdugliga, för att här i möjligaste mån tillgodogöra sig sina begränsade krafter.

I vår uppfinningsrika tid arbetar emellertid människan numera sällan med uteslutande användning af sina egna krafter och organ. Nästan i hvarje industri spelar maskindriften en allt mer betydande roll. Maskinen bestämmer det större eller mindre måttet af den ansträngning, som kräfvades af arbetaren, hvilken sköter densamma; den betingar snabbheten af hans rörelser och förbrukningen af hans muskelkraft. Den utgör ofta ett hinder, som gör, att arbetaren äfven med bästa vilja i verlden ej *kan* prestera mera, trots allt uppjudande af uppmärksamhet och intelligens; den kräver tvärtom ej sällan på ett befällande sätt öfveransträngning, äfven om arbetaren är nästan färdig att störta.

Konstruktörerna åstadkomma allt mer och mer storartade maskiner, för att dermed skall kunna produceras allt mer och allt bättre. Dessa båda synpunkter voro förr så godt som de enda, från hvilka deras alster bedömdes. Den nutida lagstiftningen ställer arbetsgifvaren till ansvar för de förluster, hvilka maskindriften vållar arbetaren i form af kroppsskada, och detta har förmått konstruktörerna att anstränga sin uppfinningsförmåga äfven för åstadkommande af en mera betryggande fabriksdrift, för byggande af mera säkra maskiner. Nåväl — om lagstiftningen nu äfven skulle börja att skänka en tanke åt skadegörelse genom öfveransträngning i följd af för lång arbetstid samt att stifta lagar häremot? Konstruktörerna komme väl då att på samma sätt rigta sina bemödanden derpå, att iakttagandet af nämnda lagar kunde ega rum, utan att industriens tillverkningsförmåga i dess helhet toge skada och utan att den ekonomiska existensen af enskilda industrier råkade i fara samt tillika utan att den enskilde arbetarens förtjenst och dermed det kroppsunderhåll, som sätter honom i stånd att utföra det nödiga arbetet, lede något intrång. Bevisen för att sådant låter sig göra erbjuda många af de förut anförda fakta, särskildt de från textilindustriens område.

Visseligen låter hvarken detta framsteg, ej heller arbetarnes egen afpassning efter det förändrade produktionssättet genomföra sig med ett slag, och härtill måste lagstiftaren taga hänsyn. Den snabbhet, hvarmed omgestaltningen inom hvarje industri låter sig genomföra, torde vara så olika, att lagstiftaren äfven härvid nödgas fästa afseende. Men sent eller aldrig skall framsteget komma, såvida icke lagstiftningen *frammanar*, ja *framtvingar* det genom uppställandet af vissa fordringar, hvilka industrien inom en bestämd tid *måste* uppfylla.